

УДК 81-22

DOI 10.33514/1694-7851-2024-1-218-224

Табалдиева Н.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Nurjan12@gmail.com

АНГЛИС ТИЛИНДЕГИ ЭНЧИЛҮҮ АТТАРДЫ КАМТЫГАН ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫК БИРДИКТЕРДИН ЛИНГВОМАДАНИЙ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Аннотация: Бул макалада англис тилинин фразеологиялык бирдиктердин курамындагы энчилүү аттар башкача айтканда, компоненттеринин бири энчилүү ат менен берилген фразеологиялык бирдиктер изилденет. Ошону менен бирге эле, англис тилиндеги библиялык энчилүү ысымдар, байыркы мифология менен байланышкан энчилүү ысымдар жана башка бир катар салттуу, эркек жана аял ысымдарын камтыган фразеологиялык бирдиктердин айрым топтору сунушталат. Макалада негизги түшүнүктөрдүн аныктамалары, фразеологиялык бирдиктердин классификациялары, реалдуу антропонимияны камтыган англис фразеологиялык бирдиктерин талдоого алынып, аларды тема боюнча категорияларга бөлүү жана деталдуу талдоо каралган. Талдоолордун негизинде фразеологиялык бирдиктердин курамында энчилүү ысымдар улуттук-маданий мүнөздөгү маалыматты алып жүрөт деген тыянак чыгарылат.

Негизги сөздөр: энчилүү аттар, фразеологиялык бирдик, фразеология, тил, маданият, маалымат, лингвомаданий, англис тили, антропоним, компонент.

Табалдиева Н.

Магистрант

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

Nurjan12@gmail.com

АНАЛИЗ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СОДЕРЖАЩИЕ ИМЕНА СОБСТВЕННЫЕ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: Данная статья посвящена изучению имен собственных в составе фразеологических единиц английского языка. В ней рассматриваются фразеологические единицы, один из компонентов которых представлен именем собственным. Предлагается рассмотреть некоторые группы фразеологизмов, содержащих традиционные, популярные мужские и женские имена; библейские имена собственные; имена собственные, связанные с античной мифологией, и ряд других. В статье даются определения ключевых понятий, классификации фразеологических единиц, собственно исследование английских фразеологизмов, содержащих реальную антропонимику, их категоризация по тематике и подробный анализ. На основании проведенного анализа делаются выводы о том, что имена собственные в составе фразеологизмов несут в себе информацию национального и культурного характера.

Ключевые слова: имена собственные, фразеологизм, фразеология, язык, культура, информация, лингвокультурный, английский язык, антропоним, компонент.

Tabaldueva N.

Master's Student

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Nurjan12@gmail.com

ANALYSIS OF LINGUOCULTURAL PECULARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNIT CONTAINING PROPER NAMES IN THE ENGLISH LANGUAGE

This article is dedicated to the phraseological units with the proper name component in the English language. It deals with phraseological units, one of the components of which is represented by a proper name. It is proposed to consider some groups of phraseological units containing traditional, popular male and female names; biblical proper names; proper names associated with ancient mythology, and a number of others. The article provides definitions of key concepts, classifications of phraseological units, the actual study of English phraseological units containing real anthroponymy, their categorization by topic and detailed analysis. On the basis of the analysis the conclusions are made that proper names in phraseological phrases carry information of national and cultural character.

Key words: proper names, phraseological unit, phraseology, language, culture, information, linguistic, English language, anthroponym, component.

Фразеологиялык бирдиктердин касиетин лингвистикалык бирдиктердин фонунда изилдөө мезгилдин талабы. Мындай бирдиктерге энчилүү ысымдар кирет, анткени алар бардык доордун жана элдердин тилдеринин өзгөчөлүгү болуп саналып, тил алып жүрүүчүнүн өткөнү жана азыркысы жөнүндө көп нерселерди айтып бере алат.

Анткен менен англис тилинин фразеологиясы ар дайым илимий кызыгууну жаратып, көптөгөн изилдөөчүлөрдүн көңүлүн буруп келет. Фразеология маселелери менен алектенген В.В.Красных, В.В.Виноградов, В.Н. Комиссаров, С.И. Влахов, С.Флорин, алардын эмгектеринде фразеологиялык бирдиктердин белгилүү бир спецификалык семантикасы бар экендиги аныкталган. Ал эми Д.И. Ермолович, А.В. Кунин жана И.Л. Кучешев ж.б. эмгектеринде энчилүү аттардын фразеологиялык бирдиктерде колдонулушу аркылуу маанисин берүү маселесин караган.

Англис тилинде энчилүү ат компонентин камтыган фразеологиялык бирдиктердин бүтүндөй тобу бар. Энчилүү аттар кубулушту, кырдаалды өзгөчө, жекече белгилөө үчүн кызмат кылат, ал эми бардык энчилүү аттар объективдүү мааниге ээ, башкача айтканда, алардын мазмунунун бир бөлүгү белгилүү бир объектинин бар экендигин жалпылоо болуп саналат [2]

Энчилүү аттар жана наамдар коомдо ар дайым өзгөчө роль ойногон. Энчилүү ысымдар адамдардын баарлашуусу жана өз ара түшүнүүсү үчүн өтө маанилүү. Алар жалпы зат атоочтордон колдонуунун универсалдуулугуна тенденциясы менен айырмаланат [4].

Энчилүү аттарды камтыган фразеологиялык бирдиктер башка фразеологиялык бирдиктерден эч айырмаланбайт: алар ырааттуу жана бирдиктүү структуралык моделде курулган. Анткен менен энчилүү аттарды камтыган фразеологиялык бирдиктердин катарлары

аларды биринчи кезекте этимологиялык жана семантикалык жактан атайын изилдөөнү талап кылган өзгөчө топко классификациялоого мүмкүндүк берет [1].

Ал эми маданият тарыхында ар түрдүү элдер бири-бири менен дайыма карым-катнашта болуп келишкен. Карым катнашта болгон элдер ар дайым бири бири менен маданий жетишкендиктерин өздөштүрүүгө умтулуп, өз тажрыйбасы менен бөлүшүп, алар маданий баалуулуктарын алмашып келишкен.

Маданият тили – белги бирдиги, белгилердин жана алардын өз ара мамилелеринин системасы, ал аркылуу баалуулук формалардын координациясы орноп, болгон же жаңыдан пайда болуп жаткан идеялар, образдар, түшүнүктөр жана башка маанилик структуралар уюштурулат.

Башка этностук маданияттарга карата анын тили этностун маданиятынын өзгөчөлүктөрүн объективдүү чагылдырган жана анын башка этностордун маданияттары менен өз ара аракеттенүүсүн чагылдырган вербалдык жана вербалдык эмес баарлашуунун бардык белги ыкмаларынын жыйындысы катары түшүнүлөт. Ошентип, лингвомаданий реалдуулукка багытталган энчилүү аталыштагы фразеологиялык бирдиктерге улуттук да, дүйнөлүк да маданияттын окуяларын, кубулуштарын жана каармандарын камтышы мүмкүн.

Мифтик каармандар же кубулуштар менен энчилүү аттарды камтыган фразеологизмдер. Фразеологиялык бирдиктердин бул тобун эки топко бөлүүгө болот: библиялык жана байыркы мифтер.

Библиялык мифологиянын каармандарын жана кубулуштарын камтыган фразеологизмдер. Бул типтеги фразеологиялык бирдиктер тарыхы христиан дини менен байланышкан бардык өлкөлөрдүн тилдеринде бар. Бирок Ыйык Китептин таасири астында англисчедей эч бир тил болгон эмес. Кылымдар бою Ыйык Китеп Англияда эң көп окулган жана цитаталанган китеп болгон. Англиядагы мектептерде да Ыйык Китеп дагы эле окутулуп келет. Мунун натыйжасы тилге терең сиңүү жана библиялык сөз айкаштарын көп колдонуу – англис адабиятында өтө кеңири тараган көрүнүш.

Библиялык келип чыккан фразеологиялык бирдиктердин өзгөчөлүгү алардын көбүнүн түпкү формаларынын Библия текстине ылайык түзүлгөндүгүндө. Мындай айтымдардагы образдуулук библиялык энчилүү ысымдын белгилүү бир сапаттарды чагылдырган символдун бир түрүнө айланышынан улам келип чыгат.

Judas kiss – Иуда өбүүсү. Иуда Искарот — мификалык Ыйса пайгамбардын 12 шакиртинин, анын окуусун таратуучулардын бири. Ыйса пайгамбарды Исаны отуз күмүш тыйынга башкы динкызматчыларга сатып кеткен.

The brand of Cain (the curse of Cain -Каиндин мөөрү. Библияда Каин Адам ата менен Обо эненин тун уулу, дыйкан. Ал көрө албастыктан койчу бир тууганы Абелди өлтүргөн. Бир тууганды өлтүргөндүгү үчүн Кудайдын каргышына калган жана бетинде өзгөчө белги менен белгиленген. *A doubting Thomas* (Ыйса пайгамбардын 12 шакиртинин бири) - Фомас күмөнчүл (ишенбеген), бир нерсеге ишенүү кыйынга турган. Байыркы маданияттын мураскерлери болгон башка европалык элдердин тилдериндей эле англис тилинде да байыркы римдиктер менен гректердин арасында пайда болгон көптөгөн образдуу айтымдар бар. Буга мисал катары, *the Gordian knot* – Гордиан түйүнү, адатта cut этиши менен колдонулуучу ар кандай жагдайлардын чырмалышкан желеси, *Pandora's box* - Пандоранын кутусу, ар кандай кырсыктардын булагы.

Идеялардын жана концепциялардын кыска формулировкаларын берүү менен, бир катар ассоциациялар менен шартталган байыркы жана библиялык мифтердин каармандары жана

кубулуштары менен татаал образдарды, фразеологиялык бирдиктерди кыскача баяндап беребиз. Бул типтеги фразеологиялык бирдиктерди туура түшүнүү жана колдонуу үчүн этимологияны билүү зарыл.

Аймактык аталыштарды камтыган фразеологиялык бирдиктер (АКШ штаттары, Улуу Британиянын графтыктары). Жалпысынан жети фразеологиялык бирдик аныкталган. *California blankets* – калифорниялык “жууркан”, гезиттер, жумушу жок адамдар паркта газетаны жамынып жатканын чагылдырат. *Come (put) Yorkshire over somebody* - кимдир-бирөөнү алдоо.

Көчөлөрдүн жана аянттардын аталыштары менен фразеологиялык бирдиктер (англис тилинде бардыгы болуп он төрт фразеологиялык бирдик аныкталган). Бул жерде бир нече мисал: *Downing Street* - Англия өкмөтү. Премьер-министрдин резиденциясы жана тышкы иштер министрлиги Даунинг көчөсүндө жайгашкан.

Деңиздердин жана дарыялардын аталыштары менен түзүлгөн фразеологиялык бирдиктер: *the Pink Arabian Sea* – Арабиялык көл. Киплинг аны кызгылт деп атаган, анткени суунун үстүнкү катмарларынын микроскопиялык жердөөчүлөрү деңизде көбөйүп, аны кызылга боёшот.

Father Thames –Ата Темза лакап аты. Бул аталыш бекеринен эмес, анткени Темза Улуу Британиянын эң чоң дарыясы болуп саналат, анын узундугу 334 км, бассейнинин аянты 15,3 миң км² жана жашоочулар үчүн абдан маанилүү. Дарыянын жээгинде Лондон, Оксфорд сыяктуу шаарлар бар.

Тоолордун жана тоо кыркаларынын аттарын камтыган фразеологизмдер: *cross the Great Divid* – дүйнөдөн кайтуу (Канада жана АКШ батышындагы Кордильера системасындагы аскалуу тоолордогу ашуунун атынан).

Билим берүү мекемелеринин аталыштарын камтыган фразеологиялык бирдиктер. *Bess O’Bedlam* -жинди, кем акыл (Лондондогу Бедлам жиндиканасынан чыгарылган айыккыс оорулуулардын лакап аты).

Be born within the sound of Bowell –Лондондо төрөлүү. Лондондун борборунда өзүнүн коңгуроолору менен белгилүү *St. Maryle-Bow* Ыйык чиркөө жайгашкан.

Ар бир элдин өзүнүн маданий мурасы бар. Булар архитектуранын, живописстин, адабияттын, илимдин эстеликтери гана эмес, ошондой эле турмуш-тиричиликтин, маданияттын өзгөчөлүктөрү болушу мүмкүн. Ушундайча маданият кубулуштары бар фразеологиялык бирдиктерди ажырата алабыз.

A wooden Indian – кыймылсыз, жансыз. Тамеки саткан дүкөндөрдүн алдына жарнама үчүн оозуна түтүк кармаган индиялык адамдын жыгачтан жасалган фигурасы коюлган. *At latter Lamas* –"бейшемби күнү жамгырдан кийин". *Lamas* – жылына бир жолу августтун биринчи күнү боло турган түшүм майрамы.

Адам аттарын камтыгын фразеологиялык бирдиктерди карап чыгабыз. Бул топко тарыхый жактан белгилүү бир адамдын атына таандык энчилүү атты камтыган фразеологиялык бирдиктер кирет.

Антропонимдик компоненти бар фразеологиялык бирдикти мүнөздөөчү негизги белгилердин бири – бул компоненттердин семантикалык жактан биригиши, алардын объективдүүлүк түшүнүгүн туюндурган тилдин семантикалык бирдиктүү бирдиги катары аракеттенүүгө мүмкүндүк берет. Ошол эле учурда объективдүүлүктү туюндурган фразеологизмдердин семантикалык түзүлүшү ар башка. Ушунун негизинде фразеологиялык бирдиктердин бул тобун төмөнкүдөй подгруппаларга бөлүүгө болот.

Маданият жана илим ишмерлеринин ысымдарын камтыган фразеологизмдер: *according to the Cocker* - “Кокер сыяктуу”, туура, так, бардык эрежелер боюнча. Э.Кокер 17-кылымда кеңири тараган арифметика боюнча англисче окуу китебинин автору.

Белгилүү бир адамдын фамилиясы же аты менен фраза. Мисал катары төмөнкү фразеологиялык бирдиктерди камтыйт: *Anthony Eden* (hat) – эркектердин кийизден жасалган калпагы (Энтони Иден 20-кылымдын орто чениндеги британиялык саясатчы болгон, өзүнүн жарашыктуулугу жана кийинүү чеберчилиги менен белгилүү болгон; ал эл алдына шляпа кийип чыгууну артык көргөн).

“*According to Gunter*”. Эдмунд Гунтер да көрүнүктүү математик болгон. британ тектүү, бирок өзүнүн пуритандык көз караштарынан улам ал америкалык коомго жакын болгон.

“*John Hancock*” (to put / affix / append one’s John Hancock) - адамдын жеке колтамгасы. (Джон Хэнкок - америкалык мамлекеттик ишмер, “АКШнын эгемендүүлүк декларациясына” биринчилерден болуп кол койгон жана анын кол тамгасы абдан чоң жана оригиналдуу болгондуктан, анын аты америкалык маданиятта кол тамга деген сөздүн синонимине айланган).

Buridan’s ass - Буридан эшеги, чечкинсиз адам. 16-кылымдагы француз философу Буридан эки чөптүн ортосунда чечим чыгара албай, ачкачылыктан өлүп калган эшек жөнүндөгү окуяны айтып берген.

Антропонимдерди камтыган фразеологиялык бирдиктердин тобуна төмөнкүдөй сөз айкаштары кирет: *Brown, Johnson and Robinson* – катардагы англичандардын аттары.

Англис тилинде *Jack* атын камтыган көптөгөн фразеологиялык бирдиктер бар. Себеби бул Улуу Британияда эң кеңири таралган энчилүү ысым. *Good Jack makes a good Jill* - жакшы күйөөсүнүн жакшы аялы болот.

Англис тилинде көркөм чыгармалардагы каармандардын атын камтыган фразеологиялык бирдиктер көп. Мисалы: *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* - жакшылык менен жамандыкты камтыган адам (Р. Стивенсондун “Доктор Джекил менен Мистер Хайддын таң каларлык иши” китебинин каарманынын атынан аталган). *Hamlet with Hamlet left out* (*Hamlet without the Prince of Denmark* - б.а. эң маанилүү, негизги нерседен, анын түпкү маңызынан ажыраган (Гамлет В. Шекспирдин каарманынын атынан коюлган)).

Англиянын эли жана өлкөсү менен байланышкан тарыхый окуялардын көптүгүнө таянып, тарыхый окуялары бар фразеологиялык бирдиктердин тобун ажыратууга болот. **Go to Conossa** - Каннозага барыңыз, бирөөнүн алдында өзүн басынтып, кечирим суроо. Канноса - Түндүк Италиядагы сепил, ал жерде 1077-жылы январь айында Ыйык Рим императору Генрих IV каршылашы Рим папасы Григорий VIден кечирим сураган.

Cross the Rubicon - биздин заманга чейинки 42-жылга чейин Апеннин жарым аралында жайгашкан Рубикон дарыясынан өтүү үчүн кайра кайтарылгыс чечим кабыл алуу. Италия менен Рим провинциясынын Цисалпин Галлия ортосундагы чек ара болгон. Биздин заманга чейин 49-ж. Гай Юлий Цезарь өз армиясы менен Рубикондон өтүп, мыйзамды бузуп, жарандык согушту баштаган.

Англис элинин каада-салттары менен байланышкан фразеологиялык бирдиктерге дагы мисал “*Rob Peter to pay Paul*” – бир нерсени экинчисине зыян келтирип колдоо, биринен экинчисине берүү, кээ бир карыздарды төлөө жана кирүүгө башкалар (сөз айкашы бай чиркөөлөрдөн кедей чиркөөлөргө ар кандай чиркөө идиштерин өткөрүп берүү дин кызматкерлеринин эски салтына барып такалат).

“A peeping Tom” -кызыкдар адам. "Have kissed the Blarney stone" " - "кошоматчы болуу" (One kissed the Blarney stone”).

"Queen Ann is dead" - бул ханыша Энндин тушунда белгилүү болгон (Америкаys аяты деген маанини билдирет).

“Doctor Fell” – эрксиз антипатияны туудурган адам .

Бул жерде англис тилиндеги энчилүү аттарды камтыган кээ бир фразеологиялык бирдиктерди таблицадаан көрсөтүп беребиз:

Phraseological Unit	Meaning	Explanation
Achilles' heel	A weakness	Refers to the Greek mythological hero Achilles, who was only vulnerable in his heel.
A Herculean task	An extremely difficult task	Refers to the legendary strength of Hercules, a Greek hero.
To add insult to injury	To make a bad situation even worse	Origin is unclear, but "injury" refers to a physical wound and "insult" to a verbal attack.
A Pyrrhic victory	A victory that comes at too high a cost	Refers to Pyrrhus, a king of Epirus, who won a battle against the Romans but lost so many men it was practically a defeat.
To rob Peter to pay Paul	To take from one person to give to another	Refers to Saints Peter and Paul, but the origin of the specific association is unclear.
To be a Romeo and Juliet	Two young lovers	Refers to the famous star-crossed lovers from Shakespeare's play.

Кыргыз тилинде англис тилиндеги энчилүү аттарды камтыган фразеологиялык бирдиктерди которуп бере турган болсок, эч убакта баштапкы тилдин толук көчүрмөсү боло албайт, себеби тилдик жана маданий тоскоолдук баштапкы тексттин мазмунунун түрдүү аспектилеринен ажырап калышына алып келет. Башкача сөз менен айтканда, котормо аркылуу маалыматты жүз пайызда толугу менен берүү мүмкүн эмес. Бул энчилүү аттарды башкача эквиваленттер менен берилиши мүмкүн эле [3].

Англис тилиндеги фразеологиялык бирдиктердин фонд абдан чоң. Каралып жаткан фразеологиялык бирдиктердин мисалында азыркы англис тилинин фразеологиялык бирдиктери семантикасы жана экспрессивдүүлүгү боюнча канчалык ар түрдүү экендигин ачык элестетүүгө болот. Улуу Британиядагы жана дүйнө жүзүндөгү жазуучулардын жана акындардын адабий чыгармаларынын аркасында учурда англис тилинде фразеологиялык бирдиктердин саны арбууда.

Энчилүү ысымдардын өзгөчө коомдук мааниси бар. Фразеологиялык бирдиктердин семантикалык түзүлүшүндө энчилүү ат көмөкчү компонент болуп саналат. Фразеологизмдердин энчилүү аталыштары бар фразеологиялык бирдиктерди изилдөө лингвомаданий аспектиде чоң мааниге ээ, анткени алар элдин тарыхына, географиясына, жашоо-турмушуна, ошондой эле эне тилинде сүйлөгөндөргө тиешелүү билимдин булагы болуп саналат.

Ошентип, англис тилиндеги энчилүү аттарды камтыган фразеологизмдер ар кандай тилдик жана маданий өзгөчөлүктөрдү, анын ичинде тарыхый, адабий, диний жана маданий аспектилерди чагылдыра алгандыгын көрдүк. Бул фразеологиялык бирдиктер тарыхый жана адабий аспектилерди гана чагылдырбастан, бул энчилүү ысымдар эмнени символдоштургандыгы жөнүндө жалпы кабыл алынган ойлорду да чагылдырат.

Колдонулган адабияттар:

1. Кучешева И.Л. Лексико-семантический анализ имен собственных в составе английских и русских фразеологических единиц: лингвокультурологический подход // Иностранные языки в школе. – 2008. – № 5. – С. 81-84.
2. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М., Наука, – 1993. – С. 366.
- 3.Эргешбаева Н.А. Улуттук колоритти которуунун өзгөчөлүктөрү // Кыргыз Республикасындагы илимий изилдөөлөр. – Бишкек, – 2019. – №4. – С. 136-141
4. Эргешалы кызы Н. Энчилүү аттар катышкан фразеологиялык бирдиктерди которуу жолдору //Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева. – Бишкек, – 2022. – №2. – С. 66-68.

Рецензент: филология илимдеринин кандидаты, доцент Эргешбаева Н.А.